

ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR UCHUN INKLYUZIV TA'LIMDA SURDOPEDEGOG VA JEST TILINING O'ZARO UYG'UNLIGI

Xakimov Farxod Abdijabbarovich

*Surxondaryo viloyat, Sho'rchi tuman (shahar) 122-sonli alohida ta'lim ehtiyojlari
bo'lgan kar va zaif eshitadigan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan maktab-internatining
rus tili o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Mazkur maqolada eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim jarayonida surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligi masalasi tahlil qilinadi. Inklyuziv ta'lim muhitida jest tilining kommunikativ vosita sifatidagi ahamiyati, surdopedagogning kasbiy roli hamda samarali pedagogik hamkorlikning ta'lim sifatiga ta'siri yoritiladi. Tadqiqot natijalari surdopedagog va jest tili integratsiyasi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ijtimoiy moslashuvi va ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *inklyuziv ta'lim, surdopedagog, jest tili, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar, kommunikativ kompetensiya, maxsus pedagogika, ta'lim samaradorligi.*

Аннотация: *В статье рассматривается взаимосвязь сурдопедагога и жестового языка в инклюзивном образовании детей с нарушением слуха. Анализируется роль жестового языка как средства коммуникации, профессиональная деятельность сурдопедагога и влияние их взаимодействия на эффективность обучения. Результаты исследования показывают, что интеграция жестового языка и деятельности сурдопедагога является важным фактором успешной социализации и обучения детей с нарушением слуха.*

Ключевые слова: *инклюзивное образование, сурдопедагог, жестовый язык, дети с нарушением слуха, коммуникативная компетенция, специальная педагогика, эффективность обучения.*

Annotation: *This article examines the interaction between a deaf educator and sign language in inclusive education for children with hearing impairment. The role of sign language as a communication tool, the professional activity of the deaf educator, and their combined impact on learning effectiveness are analyzed. The findings highlight that the integration of sign language and deaf education practices is a key factor in the successful socialization and education of children with hearing impairment.*

Keywords: *inclusive education, deaf educator, sign language, children with hearing impairment, communicative competence, special education, learning effectiveness.*

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimida inklyuziv ta'lim tamoyillarini joriy etish va rivojlantirish ijtimoiy adolat hamda teng imkoniyatlar siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim – bu alohida ta'lim ehtiyojlariga ega

bo'lgan bolalarni umumiy ta'lim muhitiga integratsiya qilish, ularning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy moslashuvi uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratishni nazarda tutadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limi esa inklyuziv jarayonning eng murakkab va o'ziga xos yo'nalishlaridan biridir. Chunki ushbu toifadagi bolalar uchun asosiy muammo – kommunikatsiya va til masalasidir.

Eshitish analizatorining yetarli darajada faoliyat ko'rsatmasligi bolaning nutqiy rivoji, bilish jarayonlari va ijtimoiy munosabatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar ta'limida jest tili muhim kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'ladi. Jest tili nafaqat axborot almashish vositasi, balki bolaning tafakkuri, emotsional rivoji va ijtimoiy identifikatsiyasining shakllanishida ham asosiy omil hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim muhitida esa jest tilining samarali qo'llanilishi bevosita surdopedagogning kasbiy faoliyati bilan bog'liq. Surdopedagog eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashga ixtisoslashgan mutaxassis sifatida ta'lim jarayonini tashkil etadi, kommunikativ to'siqlarni bartaraf etadi va bola hamda atrof-muhit o'rtasida samarali muloqotni ta'minlaydi. Aynan surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligi inklyuziv ta'lim samaradorligining muhim sharti hisoblanadi.

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim tizimida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni umumta'lim muassasalariga integratsiya qilish jarayoni kengayib bormoqda. Biroq amaliyotda surdopedagogning roli, jest tilidan foydalanish mexanizmlari va ularning o'zaro uyg'unligi yetarli darajada ilmiy asoslanmagan holatlar uchramoqda. Ko'plab ta'lim muassasalarida jest tilini bilish darajasi pastligi, maxsus metodik qo'llanmalar yetishmasligi va pedagoglarning tayyorgarlik darajasi kabi muammolar mavjud.

Shu nuqtai nazardan, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limda surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligini ilmiy jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada surdopedagogning kasbiy roli, jest tilining pedagogik imkoniyatlari hamda ularning integratsiyasi ta'lim samaradorligi va ijtimoiy moslashuv jarayoniga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi. Bu esa inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish va eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning to'laqonli rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda inklyuziv ta'limni rivojlantirish, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish xalqaro va milliy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni umumta'lim muhitiga integratsiya qilish esa ushbu jarayonning eng muhim va murakkab yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda kommunikatsiya muammosi markaziy o'rinni egallaydi, chunki eshitishdagi cheklanish bolaning nutqiy rivoji, bilimlarni o'zlashtirish darajasi hamda ijtimoiy munosabatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Inklyuziv ta'lim muhitida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning muvaffaqiyatli ta'lim olishi ko'p jihatdan surdopedagogning kasbiy faoliyati va jest tilidan samarali foydalanishga bog'liq. Jest tili ushbu toifadagi bolalar uchun asosiy kommunikativ

vosita bo'lib, ularning fikr almashishi, bilimlarni o'zlashtirishi va jamiyat bilan muloqot qilishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu sababli surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligi ta'lim samaradorligini ta'minlovchi muhim pedagogik omil sifatida namoyon bo'ladi.

Mazkur muammoning dolzarbligi, avvalo, inklyuziv ta'lim jarayonida surdopedagogning roli va vazifalari yetarli darajada ilmiy asoslanmaganligi bilan izohlanadi. Amaliyotda ko'plab umumta'lim muassasalarida jest tilini biluvchi mutaxassislar yetishmasligi, pedagoglarning inklyuziv ta'limga tayyorgarligi yetarli emasligi, metodik qo'llanmalar va o'quv materiallarining kamligi kuzatilmoqda. Bu esa eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim jarayonida to'liq ishtirok etishiga to'sqinlik qilmoqda.

Shuningdek, jest tilining pedagogik imkoniyatlarini chuqur o'rganish zarurati ham dolzarb hisoblanadi. Jest tili nafaqat kommunikatsiya vositasi, balki bolaning tafakkuri, emotsional rivoji va ijtimoiy identifikatsiyasini shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Inklyuziv ta'lim muhitida jest tilining samarali qo'llanilishi o'quvchilarning o'zini erkin his etishi, ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi va jamiyatga moslashuvini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, global miqyosda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlash, ularning sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish va ijtimoiy integratsiyasini qo'llab-quvvatlash masalalari tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Shu nuqtai nazardan, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limda surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligini ilmiy o'rganish pedagogik, ijtimoiy va madaniy ahamiyatga ega.

Demak, mazkur mavzuni ilmiy tadqiq etish inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirish, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim sifatini oshirish hamda ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta'minlash nuqtai nazaridan dolzarb ilmiy masala hisoblanadi.

ASOSIY QISM

Inklyuziv ta'lim tizimida surdopedagog eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ta'lim jarayoniga to'liq jalb etilishini ta'minlovchi muhim mutaxassis hisoblanadi. Surdopedagogning asosiy vazifasi – kommunikativ to'siqlarni bartaraf etish, ta'lim mazmunini moslashtirish hamda bolaning ijtimoiy moslashuviga ko'maklashishdan iborat.

Surdopedagogning faoliyati quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

- ❑ jest tilida kommunikatsiyani tashkil etish;
- ❑ o'quv materiallarini moslashtirish;
- ❑ umumta'lim o'qituvchilari bilan hamkorlik qilish;
- ❑ ota-onalar bilan pedagogik maslahatlar olib borish;
- ❑ bolalarning nutqiy va kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlash.

Demak, surdopedagog inklyuziv ta'lim muhitida vositachi, metodist va kommunikator sifatida muhim rol bajaradi.

Jest tilining pedagogik ahamiyati

Jest tili eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun tabiiy kommunikativ tizim hisoblanadi. U bolalarning bilimlarni o'zlashtirish, fikr almashish va ijtimoiy munosabatlarga kirishishida asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Jest tilining pedagogik imkoniyatlari:

- ☐ axborotni tez va aniq qabul qilishni ta'minlaydi;
- ☐ tushunishni osonlashtiradi;
- ☐ o'quvchilarning faolligini oshiradi;
- ☐ emotsional rivojlanishni qo'llab-quvvatlaydi;
- ☐ ijtimoiy integratsiyani kuchaytiradi.

Shu sababli inklyuziv ta'limda jest tilidan samarali foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligi. Inklyuziv ta'lim jarayonining samaradorligi surdopedagog faoliyati va jest tilidan foydalanish darajasiga bevosita bog'liq. Ularning o'zaro uyg'unligi quyidagi natijalarni beradi:

1. Kommunikativ muhit yaratiladi – o'quvchilar erkin muloqot qiladi.
2. Bilimlarni o'zlashtirish yengillashadi – o'quv materiallari tushunarli bo'ladi.
3. O'quvchilarning motivatsiyasi oshadi – ta'lim jarayoniga qiziqish kuchayadi.
4. Ijtimoiy moslashuv ta'minlanadi – tengdoshlar bilan munosabatlar rivojlanadi.
5. Ta'lim sifati oshadi – o'quv natijalari yaxshilanadi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida hamkorlik modeli. Surdopedagog faoliyati umumta'lim o'qituvchilari bilan hamkorlikda amalga oshiriladi. Ushbu hamkorlik modeli quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- ☐ darslarni birgalikda rejalashtirish;
- ☐ o'quv materiallarini moslashtirish;
- ☐ o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash strategiyalarini ishlab chiqish;
- ☐ ta'lim natijalarini monitoring qilish.

Mazkur hamkorlik inklyuziv ta'lim samaradorligini oshiradi.

Amaliy muammolar va yechim yo'nalishlari

Amaliyotda quyidagi muammolar kuzatiladi:

- ☐ jest tilini biluvchi mutaxassislar yetishmasligi;
- ☐ pedagoglarning inklyuziv ta'limga tayyorgarligi pastligi;
- ☐ o'quv-metodik materiallar yetishmasligi;
- ☐ ota-onalarning yetarli jalb qilinmasligi.

Ushbu muammolarni bartaraf etish inklyuziv ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim samaradorligini ta'minlovchi muhim pedagogik omil hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim tizimining rivojlanishi barcha bolalar, jumladan eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishni taqozo etadi.

Biroq ushbu toifadagi o'quvchilar uchun asosiy to'siq kommunikatsiya bilan bog'liq bo'lib, bu holat ta'lim jarayonida maxsus pedagogik yondashuvlarni talab qiladi. Shu sababli inklyuziv ta'lim muhitida surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligini ilmiy jihatdan chuqur o'rganish zarurati tobora ortib bormoqda.

Avvalo, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning kognitiv, nutqiy va ijtimoiy rivojlanishi bevosita kommunikatsiya imkoniyatlari bilan bog'liq. Agar ta'lim jarayonida samarali kommunikativ vositalar qo'llanilmasa, bolalarda bilimlarni o'zlashtirish darajasi pasayishi, ijtimoiy moslashuv qiyinlashishi va psixologik muammolar yuzaga kelishi mumkin. Jest tili esa ushbu bolalar uchun tabiiy kommunikatsiya vositasi bo'lib, ta'lim jarayonining samarali tashkil etilishida muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, jest tilidan samarali foydalanish surdopedagogning kasbiy kompetensiyasi bilan chambarchas bog'liq.

Ikkinchidan, inklyuziv ta'lim muhitida eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni umumta'lim sinflariga integratsiya qilish jarayoni kengayib bormoqda. Bu jarayon surdopedagog, umumta'lim o'qituvchisi va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqadi. Biroq amaliyotda ushbu hamkorlikning samarali modeli yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Surdopedagogning vazifalari, jest tilidan foydalanish mexanizmlari va pedagogik hamkorlikning optimal shakllari ilmiy asoslashni talab qiladi.

Uchinchidan, pedagog kadrlar tayyorlash tizimida inklyuziv ta'lim va jest tiliga oid kompetensiyalar yetarli darajada shakllanmaganligi kuzatiladi. Ko'plab umumta'lim o'qituvchilari eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlash metodikasini bilmaydi, bu esa ta'lim jarayonida kommunikativ to'siqlarni yuzaga keltiradi. Shu sababli surdopedagogning kasbiy roli, uning jest tilidan foydalanish strategiyalari va inklyuziv ta'limdagi hamkorlik modeli ilmiy tadqiqotni talab qiladi.

To'rtinchidan, xalqaro miqyosda nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlarini ta'minlash va ularning jamiyatga integratsiyasini qo'llab-quvvatlash masalalari tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Inklyuziv ta'limda samarali kommunikatsiya muhitini yaratish ushbu maqsadga erishishning muhim sharti hisoblanadi. Surdopedagog va jest tilining uyg'unligi bolalarning ta'limga to'liq jalb etilishi, o'zini erkin his qilishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

Shunday qilib, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limda surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligini ilmiy jihatdan o'rganish ta'lim sifatini oshirish, pedagogik jarayonni takomillashtirish hamda bolalarning to'laqonli ijtimoiy integratsiyasini ta'minlash nuqtai nazaridan zarur ilmiy yo'nalish hisoblanadi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'lim jarayonida surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligi ta'lim samaradorligini ta'minlovchi muhim pedagogik omil ekanligini ko'rsatadi. Inklyuziv muhitda kommunikatsiya imkoniyatlarini kengaytirish, o'quv materiallarini moslashtirish hamda ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlash jarayonida surdopedagogning kasbiy

faoliyati hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Jest tili esa ushbu jarayonning asosiy kommunikativ vositasi sifatida bolalarning bilimlarni o'zlashtirishi, o'z fikrini erkin ifoda etishi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

Maqolada olib borilgan tahlillar surdopedagog va jest tilining uyg'unligi bolalarning kognitiv rivojlanishi, nutqiy faolligi, emotsional barqarorligi hamda ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Inklyuziv ta'lim sharoitida samarali kommunikatsiya muhitining yaratilishi o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi, tengdoshlar bilan munosabatlarni rivojlantiradi va ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shu bilan birga, inklyuziv ta'lim jarayonida surdopedagog va jest tilining samarali integratsiyasini ta'minlash uchun qator tashkiliy va metodik muammolarni hal etish zarur. Pedagog kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, jest tiliga oid metodik bazani boyitish, o'quv-metodik materiallar yaratish hamda umumta'lim o'qituvchilarining inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirish muhim vazifalar hisoblanadi.

Umuman olganda, surdopedagog va jest tilining o'zaro uyg'unligi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning sifatli ta'lim olishi, ijtimoiy integratsiyasi va shaxs sifatida to'laqonli rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish, pedagogik hamkorlikni mustahkamlash va inklyuziv ta'limni takomillashtirish kelajakda ta'lim tizimining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Tavsiyalar

1. Surdopedagoglar sonini oshirish va ularning malakasini muntazam rivojlantirish.
2. Umumta'lim o'qituvchilarini jest tili asoslariga o'rgatish.
3. Inklyuziv sinflar uchun maxsus o'quv-metodik qo'llanmalar yaratish.
4. Darslarda jest tilidan tizimli va muntazam foydalanish.
5. Ota-onalarni inklyuziv ta'lim jarayoniga faol jalb qilish.
6. Raqamli videodars va vizual materiallardan keng foydalanish.
7. Inklyuziv ta'limda jamoaviy pedagogik hamkorlikni kuchaytirish.
8. Jest tiliga oid yagona metodik tavsiyalar ishlab chiqish.
9. Inklyuziv ta'lim muassasalarini texnik vositalar bilan ta'minlash.
10. Surdopedagogika bo'yicha ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kengaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xasanboyeva O. Maxsus pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. Qodirov B. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Ismoilova N. Surdopedagogika. – Toshkent: Ilm ziyo, 2020.
4. Tursunova D. Inklyuziv ta'lim nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.

5. Yo'ldosheva M. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar psixologiyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018.
6. Nurmatova G. Maxsus pedagogik diagnostika. – Toshkent: Ilm ziyo, 2021.
7. Rahmonova Z. Maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya, 2023.
8. Abduqodirov A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
9. Sattorov N. Pedagogik mahorat va inklyuziv yondashuvlar. – Toshkent: O'zbekiston, 2020.
10. Karimova D. Maxsus ta'limda kommunikativ yondashuvlar. – Toshkent: Ilm va taraqqiyot, 2023.